

УДК 339.98

*Н. В. Резнікова,
д. е. н., доцент, доцент кафедри світового господарства та міжнародних економічних відносин, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

*О. А. Іващенко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, Національна академія статистики, обліку і аудиту*

РОЛЬ АГЛОМЕРАЦІЙ ТА МІСТ В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ПАРАДИПЛОМАТІЇ ЯК ФОРМИ РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

N. Reznikova,

Doctor of Economics, Associate Professor at the Chair of World Economy and International Economic Relations of Institute of International Relations Taras Shevchenko National University of Kyiv

O. Ivashchenko,

PhD (Econ.), associate Professor of the Department of management of foreign trade activities

The national Academy of statistics, accounting and audit

THE ROLE OF AGGLOMERATIONS AND CITIES IN THE EUROPEAN PARADIPLOMACY AS A FORM OF CROSS-BORDER COMPETITIVENESS

У статті розглядаються складові європейської парадипломатії крізь призму транскордонного регіоналізму. Проведено порівняльний аналіз стратегій адаптації регіональної політики. Аргументовано доцільність імплементації "м'яких" заходів політики регіонального розвитку.

The article depicts the paradiplomacy as a relatively new phenomenon and subject in the study of international relations. It refers to what one could describe as a "foreign policy capacity" of sub-state entities, their participation, independent of their metropolitan state, in the international arena in pursuit of their own specific international interests.

Ключові слова: глобалізація, регіоналізм, регіоналізація, регіональна парадипломатія, єврорегіон.

Key words: globalization, regionalism, regional paradiplomacy, euro region, city, agglomeration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Протягом останніх десятиліть глобалізація проявлялась і досліджувалась як ключова тенденція світогосподарського розвитку, трансформуючись із виключно певної тенденції у всепоглинаючий процес, що включає в себе політичні, економічні, соціальні, науково-технологічні та інші складові. Взаємопов'язаний, взаємозалежний характер сучасного світу виступає сьогодні як протиріччя між об'єктивною необхідністю та суб'єктивною неготовністю різних держав та регіонів співробітничати один з одним через наявність цивілізаційних, етнічних та ідеологічних бар'єрів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемі вивчення феномену глобалізації та її складової, проте, водночас, і антиподу — регіоналізації, присвячено чисельні дослідження провідних вчених сучасності, зорієнтованих на розгляд зазначених процесів крізь призму світової економічної динаміки (гіпотеза про дисфункціональність глобальної системи), концепції "Сталого розвитку (теза про неефективність і недорозвиненість традиційного людського суспільства)", проблем глобальної екології (теорія глобальних рішень і компромісів), соціології та цивілізаційного поступу. Ми, зокрема, розділяємо точку зору С. Єрохіна, який зазначає, що глобалізація в її сучасному виразі — це перехідний і поки що однобічний процес, в недостатній мірі

Рис. 1. Структура транскордонної регіоналізації

Джерело: укладено авторами.

інституційований та такий, що не завжди відповідає системі загальноприйнятих демократичних норм [1]. Таким чином, регіоналізація економіки була почасти продиктована протидією держав руйнівним наслідкам глобалізації [2]. Саме таку позицію розділяють російські економісти, серед яких — А. Вебер, А. Галкін, Г. Ділігенський, С. Долгов, Ю. Красін, В. Кузнецов, А. Неклеса, Є. Рашковський, А. Філіпов, В. Хорос, М. Чешков, які розглядають регіоналізацію як свого роду глобалізацію в обмежених масштабах [3]. Серед українських вчених, що розглядають проблему глобалізації — О. Бакаєв, О. Білорус, Б. Гунський, Д. Лук'яненко, С. Лахно, З. Луцишин, Ю. Макогон, Ю. Пахомов, А. Філіпенко, Н. Фомічова та інші. Проте, незважаючи на значний науковий доробок зі зазначеної проблематики, визначення ролі агломерацій та міст в європейській парадипломатії як формі розвитку транскордонної конкурентоспроможності вимагає подальшої деталізації і становить завдання дослідження.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Для формування регіону мало мати лише специфіку, необхідно її позиціювати, адже поява регіону пов'язана з ідейною та практичною самоідентифікацією певної територіальної спільноти. Так, за визначенням П. Бурдьє, соціальний простір — це "ансамбль невидимих зв'язків, тих самих, що формують простір позицій, зовнішніх по відношенню один до одного, визначених одні через інші, за їхньою близькістю, сусідством або за дистанцією між ними, а також за відносною позицією: згори, знизу або поміж, посередині" [4, с. 63]. Таким чином, за словами П. Бурдьє, існує "простір відносин, котрі є настільки ж реальними, наскільки реальним є географічний простір" [5, с. 17].

Процес зрощування національних економічних, соціальних, правових та інституціональних систем на території Західної Європи отримав потужний імпульс з об'єднання трьох інтеграційних співтовариств, чому, в свою чергу, передувало утворення в середині ХХ століття Європейського об'єднання вугілля і сталі. Отже, західноєвропейська інтеграція в своєму розвитку пройшла декілька етапів, що характеризуються як її поглибленням, так і збільшенням кількості учасників, задовольняючи реалізацію положень Римського договору, згідно з яким розвиток інтеграційних процесів мав би привести до по-

слідовного утворення митного, економічного, а потім і політичного союзу країн ЄС. Наприкінці ХХ початку ХХІ століття європейський регіоналізм став, перш за все, політичним проектом, а вже потім — інструментом економічного співробітництва, що і виступає специфічною характеристикою всієї європейської інтеграції, проте перспектива реалізації останньої форми міжнародної регіональної інтеграції — політичного союзу — залишається, перш за все, проектом, імплементація якого в життя пов'язана з труднощами не лише економіко-політичного характеру, але і соціально-психологічного.

Європейський економічний регіоналізм явив собою об'єктивний процес реалізації державного, адміністративного і міжнародного потенціалу суб'єктів різних європейських держав, формування і розвитку економічних зв'язків і контактів між ними в рамках і межах юридичних повноважень. Саме такий регіоналізм, на думку М. Межевича, підпадає під визначення "...всіх видів взаємодій з перетином державних кордонів між суб'єктами, що базуються в межах певної території".

Транскордонна регіоналізація як просторово-інтегрована форма політичного співробітництва, вирішення проблем якої пересікає національні та адміністративні кордони, намагаючись сформуванню всупереч цим кордонам усвідомлення взаємозв'язку, взаємозалежності та спільних інтересів [6, с. 230—231], характеризується появою нових регіонів (рис. 1).

Основними факторами, що зумовлюють притяжіння регіональних суб'єктів, виступають:

- політичні вигоди від взаємного співробітництва;
- необхідність об'єднання для досягнення поставлених задач;
- ідентичність, що стає основою об'єднання за національною ознакою;
- загальна історія або її ключові моменти;
- географічний фактор, на основі якого відбувається об'єднання територіальних суб'єктів у регіон;
- економічне взаємодоповнення господарських та промислових одиниць, що діють у рамках певної території.

Налагодження оптимальних міжрегіональних зв'язків відбувається не лише на рівні керівництва країн регіону як інтерпретатора політичної волі суб'єктів міжнародного права — національних держав, але й на рівні субнаціональних учасників міжнародного життя — членів федерації, регіонів, міст і т.ін. Такий вид співробітництва характеризується поняттям "парадипломатії", що отримало достатнє поширення у працях західних вчених. Так, як зазначають Дж. Макнівен та Д. Кенн, під парадипломатією слід розуміти такий вид міжнародної діяльності, який характеризується діяльністю субнаціональних одиниць, таких, як провінції, землі, міста, або субрегіональними утвореннями з метою зміцнення та розвитку транскордонної конкурентоспроможності [7, с. 41]. До того ж, регіональна парадипломатія, на відміну

Таблиця 1. Порівняльний аналіз стратегій адаптації регіональної політики

Назва стратегії	Механізм реалізації	Очікувані наслідки адаптації
Стратегія «Інерція — Мобілізація»	Перерозподільні механізми проведеної регіональної політики доповнюються специфічними заходами. Розвиток регіонів буде як і раніше спиратися на наявні переваги, роль федерального центру частково балансується регіональними гравцями і великим бізнесом. Сформовані на даний момент реальні центри зростання в регіонах можуть ігноруватися на користь пріоритетних проєктів держави. Більше того, великий бізнес нерідко буде змушений виступати провідником його рішень	Можливий різкий розрив у темпах зростання середніх промислових регіонів: пріоритетні регіони будуть розвиватися прискорено, а решта - постачати їм кадри і ресурси. Зменшиться роль територій у проведенні осмислених економічних перетворень. Добробут бідних регіонів буде цілком залежати від трансфертів з федерального центру. Середні регіони продовжать рости помірними темпами, але розвиток слабких стагне. Економічне зростання стримується браком адекватної політики
Стратегія «Модернізація»	Регіональна політика стає одним з ключових елементів економічних перетворень. За участю регіонів приймаються проєкти оновлення інфраструктури, необхідні для регіонального розвитку. Створюються механізми обговорення планованих дій з основними регіональними гравцями. В цілому їх роль істотно зростає. Відбуваються серйозні зміни в інститутах відносин між центром і регіонами; модернізуються механізми, якими володіє регіон для сприяння розвитку на своїй території - центри повноважень і відповідальності максимально зближуються. Економічне зростання спирається на сформовані під впливом трансформації порівняльні переваги територій. Регіони та місцевий бізнес максимально ефективно використовують свої ресурси, а не люблять їх перерозподіл з центру	Столиці наближаються за рівнем розвитку до столиць провідних країн і вирішують проблеми якості життя та інфраструктури. Експортери сировини намагаються максимізувати доходи від видобувних компаній з метою підтримання відповідних умов життя в регіоні й вирішення екологічних та інфраструктурних проблем й розвитку несировинних галузей. Розвинені регіони зберігають людський капітал, забезпечують йому нове застосування, переходячи до стадії постіндустріального суспільства. Бідні регіони поступово відроджуються і намагаються використовувати існуючий потенціал

Джерело: укладено авторами.

від внутрішньої політики країни, не намагається представляти широке коло інтересів чи бути всесторонньою, всеохоплюючою.

Глобальна конкуренція фактично лягає на плечі розвинених територій, які можуть забезпечити конкурентоспроможність продукції не тільки сировинного сектора, але й обробних галузей та сфери послуг. Сусідні, але відмінні за потенціалом регіони по-різному і не одночасно проходять стадії свого розвитку: поглиблення місцевої та міжнародної спеціалізації і формування внутрішніх ринків. Це, в свою чергу, актуалізує питання суб'єктності стратегічного планування регіонального розвитку. Досвід ЄС демонструє, що тут корисною виступатиме саме горизонтальна координація на рівні регіональних урядів і бізнесу, хоча урядові процедури схвалення стратегій вимагатимуть адаптації та координації саме на рівні макрорегіонів. Дійсно, протягом останніх років провідні європейські країни оцінили особливу роль міст-мегаполісів у процесі побудови сучасної держави, адже саме великі міста відображають загальні структурні зміни в економічній сфері країни, формування соціальних потреб суспільства, задають темпи і напрями по зміцненню всієї виробничо-територіальної бази. Однак, як показує сучасна практика, найбільші міста світу та їх агломерації і на даний момент залишаються некерованими з боку органів місцевого самоврядування. Так, 43% обсягів виробництва в ЄС припадають лише на 14% території ЄС — так званий географічний п'ятикутник, де виробляється продукція з високою доданою цінністю, який утворюють Лондон, Гамбург, Мюнхен, Мілан і Париж (де проживає близько третини населення цієї території).

В Європі (як і в інших регіонах) урбаністичні агломерації (або території великих міст) розглядаються в якості ключових факторів економічного зростання. Європейський досвід демонструє змішаний просторовий вплив економічної концентрації. Європа, з її віднос-

но високою щільністю населення і високими цінами на землю, стикається з такими проблемами, як перенаселення, забруднення і злочинність. Особливо в розвинених економіках економічні вигоди урбанізації слід порівнювати з витратами, пов'язаними з відповідними проблемами. Європа переконалася, що факторами зростання є не лише великі міста. Досвід регіональної політики в Іспанії та інших країнах показує важливість наявності зв'язків у контексті невеликих і середніх міст (поліцентричний розвиток), а також роль місцевих центрів у сільській місцевості. Роль середніх міст полягає в з'єднанні великих і малих міст та віддалених сільських територій; середні міста також відіграють важливу роль у сприянні інтеграції, зв'язкам та економії від масштабу. Вони також відіграють важливу роль у стримуванні депопуляції сільських територій. Місцевий розвиток відіграє ключову роль в стимулюванні економічного зростання в відстаючих регіонах. Крім того, Європа характеризується відносно низькою географічною мобільністю працівників. Таким чином, ми опинилися в ситуації, в якій існує відносно сильний консенсус щодо необхідності сприяти ініціативам у сфері місцевої зайнятості та формування потенціалу, щоб відстаючі регіони могли скористатися перевагами можливостей забезпечення зв'язків з основною економікою (табл. 1).

Виходячи з практики багатьох країн, найбільш ефективними є так звані "м'які" заходи політики регіонального розвитку: формування та підтримка регіональних інститутів, міжрегіонального партнерства, державно-приватних асоціацій і партнерств. Це обумовлено тим, що такі форми підтримки дозволяють більшою мірою задіяти неформальні інститути і спиратися на них. Більше того, вони створюють умови для того, щоб регіональні групи спеціальних інтересів виявилися залучені в процес прийняття та виконання рішень. У своїй структурній політиці ЄС відмовився від прямого фінансування підприємств (і неінфраструктурних проєктів у ціло-

му). Це пов'язано з нерозв'язними проблемами дизайну інститутів (правил і механізмів) такої політики: відсутністю ефективного механізму відбору проектів, труднощами оцінки і контролю за їх виконанням і якістю, неефективністю проектів з точки зору території. Директивна підтримка призводить до непродуктивної конкуренції регіонів за кошти федерального центру і за великі проекти, що в довгостроковому плані може мати негативні ефекти.

ВИСНОВКИ

Трансрегіоналізація, транснаціоналізація та інтернаціоналізація виступають послідовними складовими регіональної дипломатії, які відрізняються між собою глибиною та ефективністю спільних дій, спрямованих на підтримку мирного співіснування та економічного розвитку окремих регіонів. Таким чином, поетапно міжрегіональні зв'язки доповнюються співробітництвом між територіальними суб'єктами держави та транснаціональними інститутами (неурядовими організаціями, ТНК), проте, через обмеженість можливостей національних держав та міжнародних організацій вирішувати глобальні питання, трансформуються у зв'язки між субнаціональними одиницями, під які підпадають транскордонні об'єднання, вільні економічні зони, євро регіони, міжрегіональні об'єднання, та державно-управлінськими інстанціями [8]. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання формування ефективної прикордонної політики, спрямованої на забезпечення суверенітету, недоторканості та цілісності території, реалізацію та захист національних інтересів та безпеки держави в його прикордонному просторі.

Прикордонні території мають специфічні фундаментальні риси в інтеграційному процесі — бар'єрність та контактність, завдяки яким вони забезпечують їх взаємну адаптацію. Під впливом інтеграційних процесів бар'єрні функції кордонів переносяться на зовнішні кордони інтеграційних утворень, внутрішні кордони в межах ЄС стають прозорими, що дає можливість вільного спілкування як прикордонних, так і загальнодержавних спільнот [6, с. 233]. У відносинах між країнами ЄС встановлюється правило "чотирьох свобод", уніфікується нормативно-правова база господарської діяльності, а вищою формою прикордонної регіональної політики виступає євро регіон — міждержавна транскордонна регіональна асоціація, яка охоплює прикордонні області і розвивається за погодженими планами і проектами. Реалізація ідеї транскордонного регіоналізму продиктована прагненням досягти ряду цілей — від можливості виходу на нові ринки з акцентом на створенні сприятливих умов для підприємств, які адаптуються до єдиного ринку і високої конкуренції, до забезпечення політичної стабільності.

Окрім того, попри високу економічну ефективність регіональної взаємодії та великий інструментарій вирішення економічних проблем та протиріч, євро регіон, в супереч закладеним ідеям та головним цілям його функціонування як стимулятора політичного співробітництва, він залишається безпорадним при реалізації регіонального розвитку в цілому. Це, в свою чергу, актуалі-

зує проблему подальшого удосконалення транскордонного регіоналізму у бік комплексності та більшої просторовості з максимізацією його впливу на національну державу.

Література:

1. Ерохин С.А. Синергетическая парадигма современной экономической теории / С.А. Ерохин // Мировая экономика и международные отношения. — 1999. — № 5. — С. 41—57.
2. Fawcett L. Regionalism in Historical Perspective [Electronic resource] / L. Fawcett. — Mode of access: <http://www.ucss.ge/TSC%20-Week%2001-2.pdf>
3. Долгов С.И. Глобализация экономики. Новое слово или новое явление / С.И. Долгов. — М.: ОАО "Изд-во "Экономика", 1998. — С. 171.
4. Бурдые П. Начала. — М.: Socio-Logos, 1994. — С. 185.
5. Бурдые П. Социология политики. — М.: Socio-Logos, 1993. — С. 60.
6. Зелінська О. Транскордонний регіоналізм як форма регіональної парадипломатії у Європі / О. Зелінська // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. — Луцьк: "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім.Лесі Українки, 2004. — С. 229—235.
7. McNiven J. Canadian provincial Trade Offices in the United States / J. McNiven, D. Cann. — Ottawa; N.Y., 1993. — 153 p.
8. Honneland G. Worlds Further Apart. Formation in the Barents Euro-Artic Region [Electronic resource]. — Mode of access: <http://www.founorrbotten.se/download/18.54d7ab81114cbc561f98000223/Barents+Euro-Arctic+Region.pdf>

References:

1. Erohin, S.A. (1999), "Synergetic paradigm of modern economic theory", *Mirovaja jekonomika i mezh-dunarodnye otnoshenija*, vol. 5, pp. 41—57.
 2. Fawcett, L. (1995), "Regionalism in Historical Perspective", available at: <http://www.ucss.ge/TSC%20-Week%2001-2.pdf> (Accessed 4 July 2015).
 3. Dolgov, S.I. (1998), *Globalizacija jekonomiki. Novoe slovo ili novoe javlenie* [The globalization of the economy. A new word or a new phenomenon], *Izd-vo "Jekonomika"*, Moskva, Rossija.
 4. Burd'e, P. (1994), *Nachala* [Beginning], Socio-Logos, Moskva, Rossija.
 5. Burd'e, P. (1993), *Sociologija politiki* [Sociology of politics], Socio-Logos, Moskva, Rossija.
 6. Zelins'ka, O. (2004), "Cross-border regionalism as a form of regional paradiplomacy in Europe", *Naukovij visnik Volins'kogo derzhavnogo universitetu im. Lesi Ukraïnki*, pp. 229—235.
 7. McNiven, J. And Cann, D. (1993), *Canadian provincial Trade Offices in the United States*, Ottawa; N.Y.
 8. Honneland, G. (2004), "Worlds Further Apart. Formation in the Barents Euro-Artic Region", available at: <http://www.founorrbotten.se/download/18.54d7ab81114cbc561f98000223/Barents+Euro-Arctic+Region.pdf> (Accessed 4 July 2015).
- Стаття надійшла до редакції 08.07.2015 р.*